

IMPACTUL CRIZEI DE SISTEM ASUPRA SOCIETĂȚII CAPITALISTE

dr. Ana Bazac

Caracteristica generală a evoluției capitalismului în epoca contemporană este criza sa de sistem, pierderea treptată a puterii de influență și dominație pe plan mondial. Această criză se manifestă în ritm inegal, neunitar la nivelul diferitelor țări ale sistemului. Însăși dezvoltarea diferențiată a capitalismului (în țări puternice, medii sau aflate la periferia sistemului) reprezintă o lege a sistemului. Această dezvoltare diferențiată este premisa constituirii unor rezerve pentru țările capitaliste dezvoltate, și în general pentru acel fenomen care se răsfringe asupra celorlalte țări mai slabe prin „exportarea” în cadrul lor, a tuturor fenomenelor critice și a disfuncționalităților. Pe de altă parte, această dezvoltare neunitară constituie și un fundament al motivației creșterii luptei antiimperialiste. Exploatarea din țările mai slabe economic apare agravată de acest import forțat de contradicții, maselor largi care suportă aceste contradicții alăturându-li-se și o parte a burgheziei naționale care, datorită situației ei neavantajate, nu e ostilă ideii de a lupta împotriva monopolurilor supranaționale, pentru promovarea propriului său rol. În orice caz, dezvoltarea neunitară a sistemului capitalist, progresul realizat într-un număr redus de țări, pe seama exploatării „restului” lumii, impun concluzia după care *cerința istorică a revoluționării capitalismului* este determinată nu numai de către mecanismul intim al crizei din fiecare țară capitalistă ci și, din ce în ce mai mult, de inconsistența istorică a relațiilor de exploatare și asupraire internațională.

În acest sens, deosebit de importantă apare clarificarea rolului progresist al burgheziei. De-a lungul unei anumite perioade, interpretarea marxistă dogmatică considera că rolul progresist al burgheziei s-a sfârșit odată cu victoria revoluției burgheze, în condițiile situației burgheziei pe o poziție opusă maselor în fruntea cărora luptase anterior pentru „libertate, egalitate, fraternitate”. Această optică se baza pe ideea simplistă după care misiunea istorică a unei clase este aceea de răsturnare a vechii societăți, de a fi purtătoarea discontinuității istorice. Or, fiecare clasă socială este, în primul rând, continuatoarea (pe plan superior desigur) a civilizației umane în cadrul spațio-temporal dat, fiind deci și o forță socială de reproducție a civilizației.

Din acest punct de vedere rolul progresist al burgheziei pe plan politic a încetat într-adevăr odată cu instaurarea „oficială” a noii societăți. Pe plan economic, însă, burghesia determină dezvoltarea capitalistă, modernă a forțelor de producție, revoluția industrială. Aceasta s-a realizat într-un proces îndelungat, fiind modalitatea esențială de consolidare a sistemului capitalist.

Cum apare însă criza de sistem a capitalismului? Evidențiată cu claritate după victoria procesului revoluționar care a deschis calea făuririi unui nou tip de civilizație, opus și în același timp superior, bazat pe valori și relații noi, criza de sistem a capitalismului este un rezultat „tipic” al dialecticii subtile a mobilurilor și consecințelor acestora în societățile bazate pe exploatare. Legea fundamentală a capitalismului, maximizarea profitului privat prin exploatare și dominație, a presupus dezvoltarea maximală dar inegală a resurselor producției. Aceasta a însemnat și înseamnă:

1. *atîncirea exploărtii forței de muncă din ce în ce mai perfecționate și mai cultivate pentru producția și civilizația modernă și,*

2. *creșterea risipei în valorificarea superioară a resurselor naturale și artificiale ale societății. Aceste contradicții, antagonice prin esență privată a proprietății, s-au convertit în crize, momente de stagnare și chiar de involuție a civilizației umane, marcate de disfuncționalități funciare. Ele au demonstrat și demonstrează că burghesia nu poate să slăpnească și să direcționeze, pe termen lung, integralitatea dezvoltării în sens ascendent pentru întreaga societate umană.*

Din domeniul fundamental, cel economic, crizele s-au răsrinit și asupra celorlalte domenii, reflectându-se în toate aspectele vieții sociale, mai mult sau mai puțin evident, mai repede sau mai târziu în funcție de condiții concrete. În consecință, sistemul capitalist are din ce în ce mai multe dificultăți în refacerea rezervelor sale de dominație, *multiplicându-se atît crizele cît și*

domeniile afectate. Pierderea influenței și dominației capitalismului asupra societății globale este, potrivit unui termen sugestiv apărut în dezbaterile actuale asupra problemei, un *sistem de crize*. Criza de sistem a capitalismului este, deci, nu numai rezultatul coexistenței cu socialismul și în general cu lupta anticapitalistă a unor forțe interne și externe diverse ci, în primul rând, consecința directă a dinamicii sistemului capitalist, a legităților sale.

Trebuie menționat însă faptul că, criza de sistem a capitalismului nu trebuie considerată în mod automat, ca având forma unei avalanșe. O dată începută, ea nu se adâncește automat, în ritm accelerat, fără „probleme” pentru forțele păcii, progresului și socialismului. Dimpotrivă, a trecut destul de mult timp până ce, în interpretarea actuală a problemelor, a fost depășită o anumită înțelegere a tezei lui Lenin privind imperialismul ca ultima fază a capitalismului muribund. Într-adevăr, imperialismul este ultima fază a capitalismului, un „capitalism de tranziție”, „muribund”, bazat pe exploatarea întregii lumi slab dezvoltate de către „state-rentier”, „parazitare”, dar aceasta nu exclude ci dimpotrivă implică ideea ritmurilor istorice diferite, inegale, de dezvoltare a „imperialismelor” și implică mai ales recunoașterea explicită a capacității de dezvoltare a societății capitaliste și de cristalizare a noi rezerve, a noi supape de siguranță ale sale. Cînd Lenin a analizat etapa capitalismului premergătoare primului război mondial, era interesat să demonstreze caracterul de tranziție al imperialismului, faptul că prin ascuțirea contradicției fundamentale, a creșterii socializării muncii etc., imperialismul pregătește de fapt terenul revoluției socialiste, a noii societăți. El nu a făcut abstracție de capacitatea de rezistență și diversivitate a capitalismului, dar esențial era atunci să demonstreze maselor largi inevitabilitatea istorică a revoluționării capitalismului pregătită de fapt în însăși dinamica sa internă. Or, interpretările ulterioare ale unor ideologi marxisti nu subliniau îndeajuns o consecință logică a demonstrațiilor marxist-leniniste anterioare și anume faptul că victoria revoluției socialiste nu este numai rezultatul maturizării condițiilor obiective, al primăriei istorice a capitalismului ci și cel al pregătirii subiective a revoluției, a înțelegerii corecte a raportului de forțe, a mișcării acestora. Această optică nu numai că nu a folosit ci a afectat constituirea unor strategii eficiente de luptă a maselor împotriva imperialismului, întrucît masele nu aveau de luptat cu un „simplu” sistem istoric depășit, care își depusese armele, ci cu unul mai puternic, plin de „inventivitate” politică în ceea ce privește găsirea unor mijloace de supraviețuire și dominație.

Iată de ce, printre altele, a fost un timp uitată și nevalorificată ideea, neînțeleasă exact nici de Lenin în acea aspră luptă împotriva viziunii oportuniste și reformiste, a *complicării* liniilor directe ale strategiilor imperialiste. Cu alte cuvinte, nu a fost continuată și dezvoltată în sens consecvent revoluționar, de pildă, ideea privind *modalitățile noi de acțiune* a capitalismului.

După ce fusese o deducție centrală a fondatorilor gândirii dialectice asupra istoriei, în primul program comunist, concluzia privind necesitatea unirii internaționale a proletariatului urma enunțării ideii de unire a tuturor puterilor, pe atunci (doar) a „bătrînei Europe” împotriva comunismului. Posibilitatea unității politice a burgheziei, ca modalitatea ei esențială de acțiune, în cadrul luptei de clasă, a fost, dacă nu trecută sub tăcere, în orice caz prea puțin analizată în noile condiții istorice. Ideea unității de clasă a fost la un moment dat oarecum echivalată cu o trăsătură a proletariatului, care trebuie transpusă în realitate, făcîndu-se abstracție de faptul că o relativă (și sfîșiată de interese opuse) unitate se poate înfăptui și în cadrul burgheziei, mai ales odată cu ascuțirea luptei de clasă împotriva formelor centralizate internaționale (și deci mai puternice) de capital. Ca o consecință, analiza critică a capitalismului actual impune cu necesitate revederea atmosferei social-politice din perioadele anterioare ale capitalismului — studiate de clasici — nu pentru a stabili similitudini între comportamente și strategii politice ci pentru a observa că strategia de menținere și dominație a capitalismului are un număr relativ mic de piloni de susținere pe care însă îi rotește, îi folosește cu o anumită ritmicitate, uzînd de aparența lor de inovație și de șocul produs de aceasta.

Viziunea simplistă și dogmatică a interpretărilor ulterioare lui Lenin a avut consecințe teoretice și practice negative. Astăzi apare deci din ce în ce mai evident faptul că, în dinamica crizei de sistem a capitalismului, mecanismele de reglare în interesul marilor uniuni monopoliste naționale de stat și internaționale, jocul concurență-alianță, au un rol deosebit de important iar strategiile anticapitaliste tocmai acestor mecanisme trebuie să le răspundă, să le facă față. Pentru acest motiv, trebuie evidențiat faptul că societatea capitalistă a continuat să se dezvolte, după trecerea sa în faza monopolistă și imperialistă, după intrarea sa în criza de sistem, cel puțin sub două aspecte:

1. ca civilizație, ca rezultat al muncii creatoare în toate domeniile a maselor populare și,
2. ca sistem social-politic și rezultat al inovației social-politice a marii burghezii pentru a-și păstra dominația. Aceasta impune noi strategii eficiente de luptă anticapitalistă.

În alt context, ideea folosirii de către revoluția și societatea socialistă a progreselor incontestabile realizate în civilizația capitalistă nu este nouă. Implicînd concepția după care socialismul apare și se dezvoltă pe fundalul achizițiilor progresiste ale civilizației anterioare, ale capitalis-

mului — el nefiind numai un moment de ruptură în istorie dar și de continuitate — Lenin nota : „sarcina noastră e să învățăm de la capitalismul de stat”¹. Aceasta nu presupune numai preluarea, critică firește, a vechilor valori ci și dezvoltarea pe baze noi a unor aspecte sau structuri social-politice, economice, culturale etc., importante sub raportul eficienței, al disciplinei etc. De multe ori Lenin a precizat că în revoluția socialistă nu e vorba de distrugerea vechiului aparat de stat fără discernămint, ci de transformarea acestuia pe principii și relații noi, marcind în noile mecanisme politico-sociale vechiul „general-uman” ca și tradiționalul spirit de ingeniozitate în organizare, eficiență etc. Noilor modalități de reglare și supape de siguranță ale capitalismului, socialismul trebuie să le opună noi și eficiente *forțe motrice*. Iar rolul conducător al clasei muncitoare, unitatea moral-politică a poporului în jurul partidului consecvent revoluționar, democrația socialistă, nu trebuie să fie doar concluzii teoretice, cuvinte de ordine sau lozinci, ci, după cum sublinia cu fermitate promotorul gândirii social-politice creatoare în România, secretarul general al Partidului Comunist Român, *modalități reale de manifestare democratică a întregului popor*, de participare la organizarea și conducerea treburilor țării, de integrare conștientă în evoluția socialistă a țării, numai astfel dezvoltându-se libertatea și creativitatea.

Decodificarea fenomenelor proprii dinamicii crizei de sistem a capitalismului are o importanță deosebită pentru stăpânirea de către forțele păcii, progresului și socialismului a evoluției epocii contemporane. Astăzi apare din ce în ce mai evident faptul că sensul obiectiv inexorabil al istoriei, trecerea de la capitalism la socialism, se realizează treptat, trecind prin etape în care, capitalismul — în forma sa cea mai reprezentativă, cea mai puternică — poate să stăpânească temporar în unele țări fenomenele de criză, să îndepărteze momentele revoluționare, acest lucru fiind ușurat și de faptul că forțele de stînga pot avea o viziune mai puțin creatoare, sau capabilă de a interpreta rapid aspectele practice noi, pentru a determina o mai largă mobilizare revoluționară a maselor. Desigur, în unele țări există excepții, dar cu cât ne apropiem de etapele actuale ale epocii contemporane, aceste țări vor fi mai puține tocmai pentru că imperialismul a învățat să întîmpine din ce în ce mai bine armat „surprizele” de acest fel și să contureze strategii din ce în ce mai diversificate. Acest fapt obligă forțele de stînga de a nu se baza pe eventuala sau aparenta situație de excepție, ci de a alege momentul potrivit, cadrul spațio-temporal propice procesului revoluționar, care nu pot fi hotărîte, în nici un caz optînd în mod excesiv pentru elementul surpriză ci prin pregătirea lui minuțioasă atît pe plan teoretic cît și practic.

De fapt, derularea epocii contemporane a evidențiat un fapt incontestabil. Cu cât este mai critică situația capitalismului, cu atît devine acesta mai mobil în tactici, mai alert în generarea unor strategii globale, a alianțelor menite a surmonda dificultățile. De aceea, cu cît se adîncește criza de sistem a capitalismului, cu atît mai mult se impune ca, în spirit creator, forțele păcii, progresului și socialismului să lupte cu noile supape de siguranță, actuale și nu cu imaginile vechi, chiar numai de 10—15 ani ale capitalismului.

Apare astăzi evident faptul că, o primă supapă de siguranță (atît din punct de vedere logic cît și istoric) o constituie *concentrarea și centralizarea capitalului*, formarea și dezvoltarea monopolurilor pe plan intern și internațional ca urmare a ascuțirii concurenței. În fond, esența burgheză a dominației capitaliste se realizează și se întărește tocmai prin adîncirea concurenței intercapitaliste. Ca urmare a acestui proces, se pot observa astăzi cîteva aspecte :

a. *întărirea (relativă) a forțelor de dominație a burgheziei* — într-o măsură diferită pe plan național și internațional, în funcție de condițiile concrete și ca urmare a scăderii ei numerice. În legătură cu aceasta se înregistrează, pe de o parte, ascuțirea contradicțiilor între monopolurile internaționale și statele naționale, și, pe de altă parte, o anumită subordonare a statelor naționale față de monopolurile supranaționale, mai ales datorită „ajutorului” temporar dat de către acestea statului (prin folosirea forței de muncă, relații economice preferențiale etc.) ;

b. *pe lângă proletarizarea crescîndă a unor categorii sociale din ce în ce mai largi are loc și o lărgire a „aparaturii” și categoriilor auxiliare dominației monopoliste*. De fapt — este un lucru analizat încă de Lenin — cu cît marea burghezie scade, cu atît mai mult are nevoie ea de categorii tot mai largi și bine stăpînite prin care își poate realiza efectiv dominația. Acest aspect atrage atenția asupra faptului că proletarizarea nu este un fenomen galopant unilateral și automat, el trebuînd a fi înțeles la justele lui proporții în fiecare țară capitalistă în parte.

În ultimul timp, ca urmare a adîncirii crizei ca și a perfecționării strategiilor partidelor comuniste și muncitorești în sensul înfăptuirii largilor alianțe populare, a avut și are loc o *multiplă polarizare* a centrelor de inovație politică anticapitalistă și la nivelul altor categorii (mișcările ecologiste, de femei și tineret etc.).

O altă supapă de siguranță puternic folosită în mecanismul de dominație monopolistă și imperialistă o reprezintă *consumul*, în creștere și la nivelul maselor pînă în anii 65—70, desigur

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 43, București, Edit. politică, 1966, p. 215.

în condițiile creșterii polarizării sociale. Astăzi, după adâncirea crizei de sistem a capitalismului și izbucnirea problemelor globale, polarizarea a crescut și crește, politicile burgheze de austeritate înghețând practic posibilitățile de creștere a consumului maselor.

Această stăpânire defectuoasă a supapei consumului a constituit și constituie un motiv de îngrijorare pentru marele capital. Drept răspuns, ca o modalitate de diversivare a fost adăugată „artificial” pe plan mondial criza bunurilor de consum, mai ales a celor alimentare. Și în acest sens poate fi înțeleasă creșterea consecințelor crizei de sistem a capitalismului asupra restului lumii (inclusiv a socialismului) față de care strategia globală nu poate fi decât aceea a luptei pentru o dezvoltare independentă în cadrul unor relații internaționale bazate pe echitate. În sfârșit, în legătură cu acest aspect nu este lipsit de importanță să remarcăm că, mai ales în aceste etape ale creșterii interdependențelor pe plan mondial, capacitatea de previziune operațională pe termen lung în socialism trebuie să ajungă să depășească decalajul în timp și diversitatea (pe plan global) a strategiilor imperialiste.

Agravarea crizei de sistem a capitalismului a adus cu sine, în același timp, o multiplicare fără precedent a *modalităților de ofensivă și diversivare a forțelor reacționare*, imperialiste împotriva socialismului, a forțelor progresiste. Pe plan politic se observă nu numai o „rotire” a tacticilor ci și o folosire concomitentă a lor. Alături de multiplicarea și întărirea grupelor de presiune de dreapta — pe plan intern și internațional — au avut loc treceri „pașnice” spre regimuri politice conservatoare ca și creșterea manipulării politice de către burghezie a unor organizații în esență lor non-burgheze, generarea de războaie locale, lovituri de stat și intervenții în „state mai puțin sigure”. În sfârșit, nu trebuie omisă politica de ajutor preferențial pentru dezvoltare, acordat unor state în vederea folosirii lor ca „avanposturi” împotriva altor state. Pe plan ideologic, s-au accentuat lupta împotriva socialismului, a viziunilor umaniste, progresiste asupra istoriei umane, promovindu-se obscurantismul și propagarea unor idei și comportamente dezumanizante. Semnificativ este faptul că, dacă în 1928, cum arată Simone de Beauvoir — a putut apare în preajma marii crize, în Franța, un eseu filozofic privind un nou „mal de fin de siècle”, astăzi o linie centrală a ideologiei burgheze este, din nou, scepticismul, lipsa de ideal și de încredere în capacitatea omului de a cunoaște, controla și direcționa istoria.

O supapă de siguranță, relativ nouă și care, în orice caz, își va arăta eficiența mai degrabă în anii care vin, este *folosirea în interes capitalist a problemelor globale* pe care le-a generat exploatarea capitalistă. Este evident că dezvoltarea tehnologiei ecologice — ca răspuns la problema ecologică — conferă principalelor țări capitaliste dezvoltate, marilor monopoluri internaționale situația de pionier în acest domeniu, deci sub un anumit aspect o situație avantajoasă, dominantă pe care aceste țări tind să o transforme într-o modalitate de păstrare a decalajelor economico-sociale existente pe plan mondial. Acest aspect readuce în atenție problema raportului dintre forțele și relațiile de producție în capitalismul contemporan. Anumite răspunsuri tehnice corecte la rezolvarea unor probleme privind ecologia, urbanizarea, economisirea și valorificarea superioară a materiilor prime și energiei prelungesc, de fapt, posibilitatea dezvoltării forțelor de producție în cadrul relațiilor capitaliste. În același timp, însă, trebuie subliniat faptul că aceste posibilități de supraviețuire oferite economiei capitaliste, sistemului capitalist în general sînt micșorate puternic de aspectul unilateral, contradictoriu al dezvoltării în capitalism — dezvoltare inegală, sub forma decalajelor, atât la nivel intern cât și internațional, gradul ridicat de nefolosire a forței de muncă, canalizarea dezvoltării în dauna culturii și civilizației maselor, în scopuri militare, anti-umaniste — aspecte care se răsfrîng din ce în ce mai puternic pe planul luptei de clasă, a conștiinței popoarelor, a maselor largi.

Desigur, *criza de sistem a capitalismului* este înainte de toate, o criză a creșterii economice. Aceasta înseamnă imposibilitatea realizării unui mecanism economic funcțional pentru marele capital care să-i asigure un profit permanent ascendent. Concentrarea profiturilor determină o dezvoltare inegală, creșterea luptei, atât între monopolurile transnaționale și statele și monopolurile naționale, cât și între monopolurile internaționale. Tocmai de aceea înțelegerile politice, economice la nivelul centrelor de putere sînt sfîșiate de lupta dintre ele. Și, implicit, criza creșterii se repercutează asupra *folosirii defectuoase a forței de muncă*. Neasigurînd nici folosirea integrală și nici pregătirea pentru o manifestare și utilizare creatoare a forței de muncă, organizarea capitalistă demonstrează că nu este economică și viabilă pe termen lung.

Cele cîteva aspecte menționate sînt relevante pentru evidențierea capacității de astăzi a marelui capital de a îndepărta de sine — chiar dacă nu de sistemul capitalist în ansamblu său — momentele revoluționare. Tocmai această capacitate, modalitățile actuale de dominație capitalistă trebuie studiate, cunoscute și prevăzute, într-o gândire consecvent revoluționară matură, creatoare, de către forțele progresiste, revoluționare și democratice pentru a grăbi și „ușura” procesul obiectiv al perimării capitalismului.